

Od redaktorów numeru

Relacje społeczne i poznawcza reprezentacja świata w umyśle – to dwa szerokie zagadnienia, które można zaliczyć do podstawowych obszarów dociekań naukowych w psychologii. Teorie i badania dotyczące obu tych obszarów mają swoje odrębne tradycje i przez długie lata rozwijały się niezależnie od siebie, choć od dawna dostrzegano także możliwość istnienia między nimi pewnych powiązań (James, 1890). Powiązania te stały się w centrum uwagi badaczy wraz z powstaniem pojęcia poznania społecznego (*social cognition*, Forgas, 1981) i intensywnym rozwojem badań na ten temat w ostatnich trzech dekadach. W podobnym kierunku zmierza – jak się wydaje – nurt poznawczo-społeczny w psychologii osobowości i psychologii Ja, w którym w coraz większym stopniu uwzględnia się zjawiska i procesy o charakterze poznania intersubiektywnego, a także mechanizmy poznawczego konstruowania rzeczywistości i wpływu kontekstu na poznanie. Chodzi o zjawiska takie, jak relacyjne Ja (Andersen, Chen, 2002), prywatna publiczność (Baldwin, Holmes, 1987) czy podzielana rzeczywistość (Hardin, Higgins, 1996). Z wymienionych nurtów badawczych wyłania się wizja człowieka (por. Higgins, 2000) jako istoty ukształtowanej przez związki z innymi oraz stale zaangażowanej w procesy społecznego tworzenia znaczenia. O ile jednak wykorzystywanie przez jednostkę wiedzy społecznej w różnego rodzaju czynnościach i zachowaniach jest dziś stosunkowo dobrze zbadane, o tyle pewną niewiadomą pozostaje wciąż kwestia nabywania i organizacji społecznie skonstruowanej wiedzy w jednostkowym umyśle. Na razie nie ma, o ile nam wiadomo, szerszej odpowiedzi na pytanie, jaka jest struktura poznawczej reprezentacji wiedzy intersubiektywnej, niemniej coraz liczniejsze są teoretyczne i empiryczne próby znalezienia takiej odpowiedzi. I podobnie jest w odniesieniu do ja podmiotowego, choć powszechnie podkreśla się obecnie, iż Ja – w rozumieniu Ja przedmiotowego – jest nie tyle jednorodną całością, ile raczej wieloaspektowym zbiorem elementów wiedzy o sobie, to niewiele uwagi badacze poświęcają kwestii Ja podmiotowego: czy jest ono równie wieloaspektowe? Czy aktywizacja różnych elementów wiedzy może pociągać za sobą aktywizację niejako „różnych” Ja podmiotowych? Tym właśnie kwestiom poświęciliśmy niniejszy numer tematyczny. Znalazło się w nim miejsce zarówno na prezentację aktualnego stanu tych dociekań na świecie, jak i na prezentację oryginalnych badań autorów z czterech różnych ośrodków naukowych w Polsce.

Numer otwiera artykuł Mayi Sakellaropoulo i Marka Baldwina – dwojga badaczy z McGill University w Kanadzie – zatytułowany *Poznanie interpersonalne i relacyjne Ja (Interpersonal cognition and the relational self)* (który

pierwotnie ukazał się w 2006 roku w *International Journal of Dialogical Science*). Zawiera on przegląd współczesnych koncepcji i badań nad interpersonalnymi uwarunkowaniami wiedzy osobistej. Na przykładzie bogatych danych empirycznych, dotyczących m.in. samooceny, stylu przywiązania czy zjawiska podzielanej rzeczywistości, autorzy przekonują, iż interakcje ze znaczącymi innymi wpływają na wiele procesów poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych, zachodzących w jednostce na długo przed oraz po rzeczywistym zaistnieniu tychże interakcji. W artykule autorzy rekomendują też szereg wykorzystanych w opisywanych badaniach procedur eksperymentalnych (takich jak poprzedzanie, zadanie leksykalne czy emocjonalny test Stroopa), które ich zdaniem są szczególnie przydatne w badaniu poznania interpersonalnego. Swoje wnioski i zalecenia kierują przede wszystkim do psychologów zainteresowanych problematyką dialogu i dialogowego Ja, zwracając uwagę na taką właśnie, dialogową strukturę poznania interpersonalnego.

Dialogowości jako funkcji umysłu poświęcony jest artykuł Piotra Olesia (KUL), zatytułowany *Czy głosy umysłu da się mierzyć? Skala Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD)*. Autor przedstawia w nim wyniki badań przeprowadzonych ze swoimi współpracownikami, których owocem jest nowe narzędzie badawczo-diagnostyczne. Dzięki skali SWAD możemy określić stopień zaangażowania jednostki w wewnętrzne dialogi. Dialogi te mogą przybierać różne formy – od myślowej rozmowy z wyobrażoną postacią (np. zmarłym przyjacielem, bohaterem ulubionej powieści czy Janem Pawłem II) poprzez wyobrażanie sobie ciągu dalszego realnie przeżytych interakcji po konfrontowanie różnych punktów widzenia, obecnych w samej jednostce. Narzędzie pozwala odróżnić aktywność dialogową, służącą integracji i rozwojowi osobowości, od wewnętrznych dialogów pełniących funkcję jedynie paliatywną (np. ruminacyjnych). Jak dowodzą badania, narzędzie cechuje wysoka trafność i bardzo dobra rzetelność, można już zatem je stosować w badaniach, których najciekawsze kierunki wskazuje autor w podsumowaniu artykułu.

Kolejny artykuł, pt. *Wielość Ja w ujęciu poznawczym i dialogowym. Próba integracji podejść* Waclawa Bąka (KUL), został poświęcony analizie kontrowersyjnego twierdzenia o wielorakości Ja jako pochodnej wielorakich relacji społecznych jednostki. Autor dokonał udanej próby integracji dwu odmiennych podejść do tej kwestii – ujęcia poznawczego i dialogowego. Konkluzją jest własna propozycja teoretyczna, traktująca dwa omówione podejścia jako komplementarne spojrzenia na problem złożoności wewnętrznej Ja. W zakończeniu autor rozważa możliwe ograniczenia i kontrargumenty dla jego koncepcji, co czyni tekst tym bardziej interesującym, krytycznym przedsięwzięciem intelektualnym.

Dwa kolejne artykuły zostały napisane przez zespół autorów w prawie identycznym składzie: Dorota Kobylińska i Hubert Suszek (Uniwersytet Warszawski) oraz Katarzyna Stemplewska-Żakowicz, Bartosz Zalewski, Edyta Fira-Krempa i Monika Turowska (SWPS). Stanowią one dwa dopełniające się fragmenty jednej całości, na co wskazują także tytuły artykułów: *Relacyjnie ustrukturalizowany umysł. Model teoretyczny* i *Relacyjnie ustrukturalizowany*

umysł. Badania. Pierwszy z wymienionych tekstów omawia różne modele reprezentacji treści poznawczo-afektywnych w umyśle, w tym m.in. model CAPS Mischela i Schody (1995), model KAPA (Cervone, 2004) oraz koncepcję roboczego Ja (Markus, Kunda, 1986). Na tym tle został przedstawiony własny model relacyjnie ustrukturalizowanego umysłu, rozwijany w zespole. Kluczowym elementem modelu jest pojęcie poznania społecznego w drugim – spośród dwóch wyróżnionych przez Forgas (1981) – znaczeniu. Chodzi o rozumienie tego pojęcia jako odnoszącego się do przypadku, gdy społeczny charakter ma nie przedmiot, lecz podmiot wiedzy. Teza modelu jest następująca: ten rodzaj poznania społecznego powoduje wyodrębnienie się w umyśle jednostki modułów reprezentacji wiedzy pochodzącej z różnych kontekstów społecznych, co prowadzi do wielu specyficznych efektów, opisywanych w podejściu dialogowym jako wynikające z przybierania przez jednostkę różnych pozycji Ja w relacjach z różnymi osobami.

Weryfikacji tego modelu i przetestowaniu różnych jego konsekwencji poświęcono drugi z dwu artykułów tego samego zespołu. Autorzy omawiają lub tylko wzmiankują kilkanaście w sumie badań poświęconych pytaniom, które wynikają z zastosowania modelu do różnych zagadnień szczegółowych, w tym do problematyki stereotypów i uprzedzeń (dwa eksperymenty), do kwestii stałości osobowości (dwa eksperymenty), stałości dyspozycji intelektualnych (dwa eksperymenty), dostępności wiedzy szkolnej (trzy eksperymenty), a także dostępności reprezentacji semantycznej różnych kategorii słów (dziewięć eksperymentów). Wyniki tych badań nie zawsze spełniają teoretyczne oczekiwania w sposób doskonały, jednak ogólnie zachęcają do dalszych poszukiwań, których planowaniu autorzy poświęcają zakończenie obu artykułów.

Z podobnych pozycji teoretycznych wychodzą Karolina Siodmiak (Uniwersytet Gdański) i Małgorzata Jędrasik-Styła (SWPS), które w swoim artykule pt. *Wykorzystanie metodologii dialogowej w praktyce arteterapeutycznej i diagnozie klinicznej* – ostatnim w numerze – przedstawiają możliwości klinicznych zastosowań idei społecznego pochodzenia i wewnętrznej różnorodności Ja. Autorki opisały dwa badania poświęcone temu tematowi. Karolina Siodmiak badała możliwość dotarcia środkami wizualnymi do dwu różnych tzw. pozycji podmiotowych – Ja-jako-Dziecko-Matki i Ja-jako-Przyjaciel. Okazało się, że u osób badanych aktywizują się odmienne zasoby emocjonalno-poznawcze w zależności od wzbudzonej aktualnie pozycji Ja. Wyniki te mogą być pomocne w pracy terapeutycznej, zwłaszcza w zakresie technik wizualnych (arteterapia). Małgorzata Jędrasik-Styła zajmowała się różnicami pomiędzy osobami zdrowymi i osobami chorującymi na schizofrenię w zakresie odrębności własnego Ja. Zgodnie z hipotezami, u pacjentów schizofrenicznych zaznaczyły się deficyty w zakresie różnicowania ja-inni, w szczególności dotyczące niewerbalnych, wyobrażeniowych aspektów pozycji Ja-jako-Dziecko-Matki. Wielkość stwierdzonych deficytów dodatnio korelowała ze wskaźnikami przebiegu choroby, co może mieć znaczenie przy ustalaniu rokowania. Artykuł Małgorzaty Jędrasik-Styły i Karoliny Siodmiak przekonuje, że badanie związków pomiędzy relacjami interpersonalnymi a strukturą reprezentacji

wiedzy w umyśle nie jest poszukiwaniem jedynie lepszego rozumienia zagadnień czysto teoretycznych – z wyników takich badań mogą wynikać wartościowe wskazania dla praktyki pomocy psychologicznej.

W niniejszym numerze znajdują się także dwa teksty uzupełniające. Pierwszym z nich jest napisana przez Kamila Jaworskiego (SWPS) recenzja pracy zbiorowej pod redakcją Bernadetty Janusz, Katarzyny Gdowskiej i Bogdana de Barbaro, zatytułowanej *Narracja. Teoria i praktyka*, wydanej w bieżącym roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Drugi – to sporządzone przez Annę Batory, Elwirę Brygoła i Stanisława Krawczyka (KUL) sprawozdanie z V Międzynarodowej Konferencji na temat Dialogowego Ja, która odbyła się latem tego roku w Cambridge (Wielka Brytania). W obu tych tekstach pojawia się problematyka zasadniczo zbliżona do poruszanej w artykułach, ale ujęta z nieco innej perspektywy. Zarówno w recenzowanej książce, jak i na opisywanej konferencji dominowało podejście jakościowe, choć elementy ilościowe i eksperymentalne – na których skupiają się zebrane w tym numerze artykuły – także były obecne. Mamy nadzieję, że dzięki tej różnorodności ujęć idee, którym poświęcony jest prezentowany numer *Przełomu Psychologicznego*, a które wciąż stanowią pewną nowość w psychologii, staną się dla czytelników bardziej zrozumiałe i atrakcyjne intelektualnie.

BIBLIOGRAFIA

- Andersen, S. M., Chen, S. (2002). The relational self: An interpersonal, social-cognitive theory. *Psychological Review*, 4, 619-645.
- Baldwin, M. W., Holmes, J. G. (1987). Salient private audience and awareness of the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1087-1098.
- Cervone, D. (2004). The architecture of personality. *Psychological Review*, 111, 183-204.
- Forgas, J. (1981). *Social cognition: Perspectives on everyday understanding*. London: Academic Press.
- Hardin, C. D., Higgins, E. T. (1996). Shared reality: How social verification makes the subjective objective. [W:] R. M. Sorrentino, E. T. Higgins (red.), *Handbook of motivation and cognition*, t. 3: *The interpersonal context* (s. 28-84). New York: Guilford.
- Higgins, E. T. (2000). Social cognition: Learning about what matters in the social world. *European Journal of Social Psychology*, 30, 3-39.
- James, W. (1890). *The principles of psychology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Markus, H., Kunda, Z. (1986). Stability and malleability of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 858-866.
- Mischel, W., Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*, 102, 246-268.

Katarzyna Stemplewska-Żakowicz
Dorota Kobylńska